

УДК: 347.65:338.48-44](4-672ЄС):061.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.28>

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДОГОВОРАХ ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ (В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ)

Гудима-Підвербецька М.М.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри приватного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Гудима М.М.,***кандидат юридичних наук,**доцент кафедри фундаментальних юридичних дисциплін**юридичного факультету**ПВНЗ «Буковинський університет»*

Гудима-Підвербецька М.М., Гудима М.М. Захист прав споживачів у договорах про надання туристичних послуг з іноземним елементом (в контексті Європейського Союзу).

У науковій публікації розглянуто питання захисту прав споживачів у договорах про надання туристичних послуг з іноземним елементом в Європейському Союзі та Україні. Наголошується, що споживачі туристичних послуг перебувають у слабшій позиції порівняно з туристичними компаніями, тому необхідно забезпечити збалансований підхід до регулювання таких відносин. Проаналізовано нормативні визначення та тлумачення поняття споживача та споживчого договору в праві ЄС та практиці ЄСПЛ. Відзначено, новели Регламенту Рим I щодо введення конкретних прив'язок до споживчих договорів, що сприяє підвищенню рівня їх захисту. Туристи, які користуються пакетними туристичними послугами, кваліфікуються як споживачі (в розумінні ЄС – фізичні особи, які укладають договори поза межами своєї професійної чи торговельної діяльності для особистих потреб) й отримують прямий захист відповідно до законодавства ЄС. Встановлено, що сторонам договору про надання туристичних послуг як споживчого договору дозволяється обирати застосовне право, але з умовою, що це не позбавляє споживача захисту, наданого імперативними нормами права його країни проживання. Акцентовано увагу на спрямованості діяльності виконавця послуг у країні постійного проживання споживача, що визначає застосовне право, якщо вибір не здійснено: у випадку пасивного споживача застосовується право країни його звичайного місця проживання, тоді як активний споживач може бути підпорядкований загальним правилам, що враховують місцезнаходження професійної сторони договору. При цьому суд має право застосувати застереження *esare si clause* для визначення більш тісного зв'язку договору з правом певної країни. Особливу увагу приділено колізійним нормам щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, спричиненої в результаті надання туристичних послуг та щодо підсудності справ, які виникають із надання туристичних послуг. Підкреслюється, що застереження про вибір права або юрисдикції, включене до контракту без індивідуальних переговорів є несправедливим і може наголошуватись споживачем як таке, що є недійсним, якщо воно створює дисбаланс прав та обов'язків сторін.

Ключові слова: договір, споживач, турист, захист прав, туристичні послуги, таймшер, заподіяння шкоди, юрисдикція.

Hudyma-Pidverbecka M.M., Hudyma M.M. Consumer rights protection in contracts for providing tourism services with a foreign element (in the context of the European Union).

The scientific publication examines the issue of consumer rights protection in contracts for the provision of tourism services with a foreign element in the European Union and Ukraine. It is emphasized that consumers of tourism services are in a weaker position compared to tourism companies, thus necessitating a balanced approach to the regulation of such relationships. The publication analyzes the normative definitions and interpretations of the concepts of «consumer» and «consumer contract» in EU law and the case law of the European Court of Human Rights. The innovations of the Rome I Regulation regarding the introduction of specific connecting factors for consumer contracts, which contribute to enhancing their level of protection, are highlighted. Tourists who use package tourism services are classified as consumers (under EU understanding, physical persons who conclude contracts

outside the scope of their professional or trade activities for personal purposes) and are granted direct protection under EU law. It is noted that the parties to a contract for the provision of tourism services, as a consumer contract, are permitted to choose the applicable law, provided that such a choice does not deprive the consumer of the protection afforded by the mandatory rules of the consumer's country of residence. Attention is focused on the targeting of the service provider's activities in the consumer's country of habitual residence, which determines the applicable law if no choice is made: in the case of a passive consumer, the law of the consumer's habitual residence applies, while an active consumer may be subject to the general rules considering the professional party's location. The court may apply the *esare si* clause to determine a closer connection of the contract with the law of a particular country. Special attention is given to conflict-of-law rules concerning obligations to compensate for damages caused by the provision of tourism services and to the jurisdiction of disputes arising from the provision of such services. It is emphasized that a choice-of-law or jurisdiction clause included in the contract without individual negotiations is deemed unfair and may be challenged by the consumer as invalid if it creates an imbalance in the rights and obligations of the parties.

Key words: contract, consumer, tourist, rights protection, tourism services, timeshare, damage, jurisdiction.

Постановка проблеми. Життя сучасної людини сьогодні не уявляється без туризму, який відіграє важливу роль у стимулюванні економічного розвитку держави, впливаючи на рівень зайнятості населення, споживчий попит та рівень валютних надходжень. Це своєю чергою на пряму зумовлене належним рівнем існуючого правового поля договірного регулювання у цій сфері. Очевидно, що туристи-споживачі є слабшою стороною (як фінансово слабшою, так і юридично недосвідченою) порівняно з виконавцями туристичних послуг. Останні завдяки професійному досвіду та домінуючій позиції, зазвичай формулюють умови у стандартизованих договорах таким чином, щоб свідомо уникати, зменшувати або передавати потенційні комерційні та юридичні ризики туристам без переговорів із ними щодо цього. Одночасне отримання й споживання туристичної послуги має наслідком те, що туристи можуть перевірити якість послуг лише в процесі їх отримання. Таким чином, порівняно з контрагентом, споживач туристичних послуг знаходиться в більш незахищеній позиції. Ця ситуація загострюється при подорожах за кордон, коли туристи стикаються з абсолютно відмінною культурою, мовою, соціальною та правовою системами, притаманними іншим країнам. Обмежений час на вивчення цих особливостей і вирішення потенційних проблем ускладнює захист прав туристів. Надання туристичних послуг на території двох або більше іноземних держав, є тією ознакою, яка характеризує наявність іноземного елемента у приватноправових відносинах та потребує обрання колізійної норми. Відсутність однозначності у вирішенні питання вибору закону, який регулюватиме зазначені відносини, вразливе становища споживача туристичних послуг та обмеження автономії його волі на практиці шляхом використання стандартизованих договорів вимагає пошуку збалансованого рішення для врегулювання даних відносин зорієнтованого на усунення дисбалансу сил між туристом-споживачем і виконавцями туристичних послуг та сприяння розвитку туристичної індустрії. Це визначає практичну актуальність теми даної статті та обґрунтовує потребу наукового осмислення окресленої проблеми.

Тому **метою даної наукової публікації** є дослідження колізійного регулювання договорів про надання туристичних послуг, виявлення існуючих проблем та викликів.

Стан опрацювання проблематики. У юридичній науці наявні напрацювання в царині регулювання туристичних послуг як нормами вітчизняного права в цілому, так і міжнародних туристичних послуг. Так, кандидатська дисертація О. Ю. Серьогіна присвячена правовому регулюванню міжнародних туристичних відносин. Серед українських дослідників ґрунтовне дослідження аспектів договору про надання туристичних послуг на рівні дисертаційних робіт було проведено авторами даної публікації (М.М. Гудимою-Підвербецькою («Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг»), М.М. Гудимою («Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України»)), Р.І. Яворським («Договір про надання туристичних послуг»). Питання договірного регулювання туристичних відносин також були предметом наукових досліджень В.І. Гостюка, Н.В. Камінської, Ю.Г. Коросташивець, В.О. Кохановського, М.В. Семенової, В.В. Спіжова, Н.В. Федорченко та інших. Однак вважаємо, що ще існує поле для наукових дискусій, зокрема щодо правил колізійного регулювання договірних зобов'язань з надання туристичних послуг з урахуванням складності сучасної туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У країнах ЄС у сфері надання туристичних послуг відслідковується достатня уніфікація колізійних норм. Одним із базових європейських документів у сфері міжнародного приватного права є Брюссельська конвенція 1968 року з питань юрисдикції та примусового виконання судових рішень у цивільних та комерційних спорах [1] та чинний на сьогодні

Регламент (ЄС) № 1215/2012 Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2012 року «Про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах» [2]. Вони закріплюють загальні правила колізійного регулювання основних приватноправових відносин за участі іноземного елемента.

Щодо регулювання договірних зобов'язань, важливими джерелами колізійних норм для країн ЄС є Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту та Ради «Про право, яке підлягає до застосування щодо договірних зобов'язань (Рим I)» [3], прийнятий у 2008 році й застосований з 17 грудня 2009 року. Регламент Рим I є частиною масштабного впорядкування питань вибору норм права щодо зобов'язань у цивільних справах і замінив Римську конвенцію про право, що застосовується до договірних зобов'язань 1980 року [4]. Для недоговірних зобов'язань таким джерелом є Регламент (ЄС) № 864/2007 Європейського Парламенту і Ради «Щодо права, яке підлягає застосуванню до позадоговірних зобов'язань (Рим II)», прийнятий у 2007 році, який застосовується в ЄС із 11 січня 2009 року та містить норми, що регулюють вибір права в недоговірних зобов'язаннях [5]. Щодо процесуальних питань, у ЄС чинні численні документи з міжнародного цивільного процесу (зокрема, Регламенти Брюссель I, II, III [6, с. 196–198; 7, с. 49–150]).

Регламенти як джерела права є нормативно-правовими актами загального характеру, обов'язковими для всіх суб'єктів європейського права. Вони мають пряму дію, підлягаючи застосуванню всіма державами-членами Союзу, незалежно від того, перебувала держава в складі ЄС до прийняття регламенту чи ні. Такі масштабні й широкоохоплюючі документи ЄС дають можливість науковцям зробити висновки, що в останні 10 років нового століття з'явилася досить повна кодифікація європейського міжнародного приватного права (МПрП), специфіка якої полягає в її здійсненні на основі регламентів. Як відзначається вченими, це означає перехід від інтернаціоналізації МПрП до його європеїзації [8, с. 5–9]. Дані регламенти застосовуються для врегулювання відносин за договором про надання туристичних послуг, коли присутній іноземний елемент. Наприклад, коли місце виконання зобов'язання знаходиться в іноземній країні, громадянин України подорожує з Польщі до Єгипту, або ж вітчизняному туристу послуги надаються за межами країни проживання споживача. Отже, проаналізуємо ці акти в розрізі визначення колізійних норм до відносин із надання туристичних послуг.

Аналіз іменованих регламентів дає можливість дійти висновку, що колізійне регулювання договірних відносин Європейського Союзу в основному ґрунтується на принципі, згідно з яким завжди існує право, що підлягає застосуванню до будь-якого договору з іноземним елементом. Сторонам надається можливість обирати право, яке підлягатиме застосуванню до їхнього договору. Автономія волі, як свобода сторін обирати застосовне право до свого договору, є одним із наріжних каменів Регламенту Рим I [9, с. 103]). Однак у випадку, коли договір не містить жодних положень про право, що застосовуватиметься, і вибір сторін не може бути явно виражений із достатньою визначеністю з умов договору чи з обставин справи Розпорядження Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 593/2008 про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань [3] закріплює умови, за яких вибір права здійснюватиметься за відсутності згоди сторін.

У відносинах щодо надання туристичних послуг у країнах ЄС необхідно враховувати положення колізійних норм під час укладення договорів, якщо сторони не домовилися про вибір права, яке регулюватиме такі правовідносини. Це також стосується ситуацій, коли виникають спори у процесі виконання договору, зокрема при визначенні застосовного права до зобов'язань щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок надання туристичних послуг. Крім того, колізійні норми важливі для вибору юрисдикційного органу, який буде вирішувати спір та встановлення права, що застосовуватиметься під час розгляду справи і порядку виконання рішення, ухваленого відповідним органом.

Принцип найтіснішого зв'язку («proximity», «closest connection») є загальним орієнтиром у сучасному колізійному праві ЄС [10, с. 786], що водночас є колізійною прив'язкою – «закон найбільш тісного зв'язку». Він закріплений, наприклад, у Регламенті Рим II для позадоговірних зобов'язань (право, яке має найтісніший зв'язок із конкретними правовідносинами, підлягає застосуванню). У Регламенті Рим I, який регулює договірні зобов'язання, також передбачено, що у випадках, коли неможливо визначити характерне виконання, застосовується принцип найтіснішого зв'язку. Тобто у Регламенті Рим I прив'язкою другого ступеня після автономії волі (ст. 3) є закон характерного виконання (ст. 4 п. 1, 2), а принцип найтіснішого зв'язку застосовується як резервний механізм (у виняткових випадках, коли закон характерного виконання не підходить (стаття 4 п. 3): за умови відсутності реалізації автономії волі, а саме вибору права, застосовується закон країни звичайного місця проживання сторони, яка повинна здійснювати виконання, що є вирішальним для змісту договору. Поряд з цим Регламент Рим I містить низку новел, серед яких є і введення конкретних прив'язок до окремих категорій договорів (договору перевезення (ст. 5), споживчого договору

(ст. 6), індивідуальних трудових договорів (ст. 7) та договору страхування (ст. 8)), які, як наголошується вченими, віддзеркалюють потребу внутрішнього ринку ЄС [11, с. 148]. Як бачимо, чітко прослідковується тенденція до зменшення «гнучкості» колізійного регулювання договірних відносин за рахунок більшої визначеності при застосуванні двох основних принципів: автономії волі та найтіснішого зв'язку. Така тенденція характерна власне і для вимог демонстрації самого вибору, що на відміну від закріпленого в Римській конвенції зробленого з «розумною визначеністю» («with reasonable certainty») умовами договору або обставинами справи, згідно Риму I має відобразитися «ясно» («clearly»). Очевидно, що такі зміни обмежують свободу суддів у визначенні наявності вибору права між сторонами договору, коли немає явно вираженої домовленості.

Першочергове запитання, яке виникає при застосуванні колізійних прив'язок щодо юрисдикції та вибору права в договорі про надання туристичних послуг з іноземним елементом, – характеристика договору як споживчого. Стаття 45 Закону України (далі – ЗУ) «Про міжнародне приватне право» визначає, що до договорів споживання належать договори щодо придбання товарів та одержання послуг особою (споживачем) не для цілей підприємницької діяльності [12]. А згідно з чинним ЗУ «Про захист прав споживачів» споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (ч. 1 п. 22) [13]. Доповненням цього визначення є неможливість кваліфікації як споживача особи, яка має цілі, безпосередньо пов'язані з незалежною професійною діяльністю, у ЗУ «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX (який наразі ще не набув чинності).

Європейське визначення споживача також чітко наголошує, що ним можуть виступати лише фізичні особи. Ст. 6 п. 1 Регламенту Рим I визначає споживчий контракт як контракт, укладений фізичною особою для цілей, які можна вважати такими, що знаходяться поза межами її торговельної чи професійної діяльності. Європейське поняття споживача є негативним, оскільки споживач визначається через характер діяльності, що не пов'язана з його бізнесом, торгівлею чи професійною діяльністю. Таке негативне визначення також використовується в Регламенті Брюссель I та інших директивах ЄС (ст. 2(1) Директиви про права споживачів (2011/83/ЄС) [14], ст. 2(а) Директиви про недобросовісні комерційні практики між бізнесом і споживачем [15], ст. 2(е) Директиви про електронну комерцію [16]). Отже, виявляємо два ключові моменти, що кваліфікують споживачів у європейському праві: «фізична особа» та її дія «поза межами торгівлі або професійної діяльності» [17, с. 442]. Суд ЄС послідовно тлумачить споживача як «приватну та кінцеву особу» [18], яка не займається торговельною або професійною діяльністю. Це вказує на те, що лише «фізичні, природні особи» [21, с. 470] охоплені цим визначенням. Щодо другого кваліфікуючого моменту – «поза межами торговельної чи професійної діяльності», то його тлумачення є складнішим. Суд ЄС у справі Франческо Бенінказа проти компанії Dentalkit Srl визначив, що споживчий контракт охоплює лише контракти, укладені «незалежно від будь-якої торгової чи професійної діяльності» та «для задоволення індивідуальних потреб у контексті приватного споживання» [18]. Варто відзначити, що таке формулювання не є тотожним вітчизняному, яке подане у ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів».

Судова практика ЄС наголошує, що визначення того, чи є особа споживачем, не залежить від ціни, яку особа платить за товари чи послуги [22], або від наявності в неї спеціальних знань чи отримання економічної вигоди. Правозастосовна практика ЄС свідчить також, що знання або кваліфікація особи в сфері фінансових інструментів або активна участь у таких транзакціях не позбавляють особу статусу споживача в ЄС [22], якщо лише ці дії не є частиною торгової або професійної діяльності.

Щодо правочинів, які укладаються частково для приватних цілей і частково для професійних, то в ст. 3 Рекомендацій ООН щодо захисту прав споживачів зазначається, що споживач є фізичною особою, яка діє переважно для особистих, сімейних або домашніх цілей. Суд ЄСПЛ у справі Грубер проти BayWa AG встановив, що не має значення чи є приватний елемент переважним, якщо пропозиція професійної мети не є незначною [19], такий контракт не є споживчим. У справі Мілівоїєвич проти Raiffeisenbank ЄСПЛ зазначив, що особа може вважатися споживачем лише в тому випадку, якщо зв'язок між цим контрактом і професійною діяльністю є настільки незначним, що очевидно, що контракт укладений в основному для приватних цілей [23]. Більш сприятливий для споживачів підхід знаходимо у справі Шремс проти Facebook Ireland, коли ЄСПЛ вирішив, що користувач соціальних медіа може покладатися на свій статус споживача лише в разі, якщо переважно непрофесійне використання послуг, для яких особа спочатку уклала контракт, не стало переважно професійним [24].

Деякі директиви ЄС прийняли ширше тлумачення договорів із подвійною метою (наприклад, Директива про права споживачів, Директива про альтернативне вирішення спорів зі споживачів).

чами, Регламент про онлайн-розв'язання спорів зі споживачами). У них зазначено, що договір із подвійною метою вважається споживчим, якщо професійна мета є настільки обмеженою, що не є домінуючою. Простежуємо, що правова природа договору з подвійною метою істотно різниться у матеріальному праві ЄС та міжнародному приватному праві, що пояснюється різними цілями цих галузей.

Проміжково резюмуючи, відмітимо, що прийняття узгодженого та послідовного поняття споживача є викликом як для ЄС так й інших юрисдикцій. В той час як більш гармонізоване поняття споживача може збільшити правову певність та передбачуваність для споживачів та їх контрагентів як у ЄС, так і в Україні, що особливо актуалізується в цьому дедалі більш цифровізованому світі. В цілому відзначимо, що споживачем кваліфікується фізична особа, яка, діючи поза своєю професією або торгівлею, укладає правочин з іншою особою, яка діє в межах своєї професії або торгівлі, переважно для цілей особистого, домашнього, сімейного споживання.

В продовження основної теми статті зацентруємо увагу, що згідно з положеннями регламенту Рим I контракти на пакети туристичних послуг та контракти на таймшер (як виняток для контрактів перевезення та контрактів, пов'язаних з нерухомістю), захищені як споживчі контракти відповідно до ст. 6 п. 4(b) та п. 4(c). Натомість регламентом Рим I у п. 4 ст. 6 прямо виключається кілька типів споживчих договорів з матеріального обсягу колізійної прив'язки споживчих договорів: договори про надання послуг, коли послуги, які надаються споживачу, повинні надаватися виключно в країні, у якій споживач не має свого звичайного місця перебування; договори перевезення (відмінні від договорів на організацію туристичних поїздок [25]); договори, які мають своїм предметом речове право на нерухоме майно або оренду нерухомого майна (відмінні від договорів таймшеру [26]); права та обов'язки, пов'язані із фінансовими інструментами, а також до права та обов'язки, які визначають умови емісії або публічної оферти оборотних цінних паперів і публічних оферт із метою купівлі цих паперів та умови підписки на частки та відшкодування вартості часток у капіталі пайових інвестиційних фондів у тих межах, у яких ці види діяльності не є наданням фінансової послуги; договори, які укладені в контексті системи, передбаченої п. 1(h) ст. 4 Регламенту Рим I.

Туристичні послуги включають а) перевезення пасажирів, б) проживання, в) оренду автомобілів/інших транспортних засобів/мотоциклів та г) будь-які інші туристичні послуги. Комбінація більше двох туристичних послуг, що охоплює період більше 24 годин або передбачає нічне проживання, є пакетною подорожжю (ст. 2 п. 2 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2015/2302/ЄС про організацію пакетних подорожей та послуг, що пов'язані з подорожами, що набрала чинності) [25]. Згідно ст. 1 ЗУ «Про туризм» «туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)» [27]. Таке визначення доповнюється кваліфікуючими ознаками при легальному означенні інших елементів договору про надання туристичних послуг: «турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» (ст. 1 ЗУ «Про туризм» [27]) – встановлює часові обмеження у 24 години для виключення денних туристів та прямо виключає ділових туристів. Практика переконує в тому, що дедалі популярнішим стає персоналізація туристами своїх подорожей, чим породжується питання про можливість віднесення таких подорожей до контрактів на пакетні подорожі. Згідно зі ст. 3 п. 2 Європейської директиви про пакетні подорожі, «пакет» «пакетна подорож» означає поєднання щонайменше двох різних видів туристичних послуг для цілей однієї й тієї самої подорожі або відпочинку, якщо: ці послуги поєднуються одним торговцем, зокрема на запит мандрівника або відповідно до його вибору, до укладення єдиного договору на всі послуги; або незалежно від того, чи укладаються окремі договори з кожним постачальником туристичних послуг, ці послуги: придбані в одному пункті продажу, причому ці послуги обираються до того, як мандрівник погоджується на оплату; пропонуються, продаються або оплачуються за загальною або сукупною ціною; рекламуються або продаються під терміном «пакет» або подібним терміном; поєднуються після укладення договору, за яким торговець надає мандрівнику право вибору серед різних видів туристичних послуг; або придбані у різних торговців через пов'язані онлайн-процеси бронювання, де ім'я мандрівника, платіжні дані та електронна адреса передаються від одного торговця до іншого, і договір з останнім торговцем укладається не пізніше ніж через 24 години після підтвердження бронювання першої туристичної послуги [25].

Ст. 6 п. 2 Регламенту Рим I надає сторонам споживчого договору можливість обрати застосовне право, однак наголосимо, що автономія сторін у виборі права для споживчих контрактів обмежу-

ється як в Україні (ч. 2 ст. 45 ЗУ «Про МПП» [12]), так і в ЄС. Сторони можуть обрати право, що застосовується до споживчого контракту, за умови, що обране право не позбавляє споживача захисту, наданого імперативними нормами права країни його звичайного місця проживання. Тобто зроблений сторонами вибір права повинен забезпечувати лише такий самий або вищий рівень захисту прав споживача, як у країні його проживання. Такі матеріальні положення прагнуть забезпечити більший захист слабшій стороні договору з метою збалансування інтересів обох сторін. Проте з іншого боку, споживачі, без професійних юристів, зазвичай перебувають у стані невизначеності, частіше за все не знаючи, яке право є більш сприятливим. Натомість, суб'єкт підприємництва краще обізнаний щодо того, яке право є вигіднішим і тому, коли турист стикається з стандартизованим договором, розробленим надавачем послуг його згода з умовами договору насправді не може відобразити його дійсний намір. Тому такі обмеження автономії волі сторін споживчого договору в обранні права абсолютно виправдані.

За відсутності вибору права сторонами договору споживання згідно європейського міжнародного права відносини сторін регулюється правом звичайного місця проживання, за умови, що постачальник здійснює свою діяльність у країні постійного проживання споживача або спрямовує свою комерційну діяльність на цю країну споживача відповідно до статті 6 п. 1 Регламенту Рим I [3]. Якщо ж такі вимоги не виконуються, тобто постачальник не здійснює свою діяльність у країні постійного проживання споживача або не спрямовує свою комерційну діяльність на цю країну, застосовуються загальні правила вибору права за статтями 3-4 Рим I [3]. Отож, застосування внутрішнього права споживача залежить від спрямованості діяльності виконавця послуг. Це означає, що між спрямованою активністю та укладенням споживчого контракту має існувати причинний зв'язок або зв'язок [28, с. 23–44]. При цьому в літературі на підставі цього здійснюється поділ договорів за участю пасивних (споживачі, які укладають договори з професійними постачальниками на умовах, коли постачальник спрямовує свою діяльність на країну постійного проживання споживача) та активних споживачів (споживачі, які самостійно виходять за межі своєї країни постійного проживання, щоб укласти договір із постачальником: наприклад, коли споживач подорожує до іншої країни для придбання товарів або послуг). Враховуючи це цілком логічно виглядає підхід Регламенту Рим I орієнтований на захист інтересів пасивних споживачів, передбачаючи, що у договорі за участю пасивного споживача слід застосовувати право звичайного місця проживання споживача, адже професійний учасник обігу, що направляє свою комерційну діяльність на територію відповідної країни, повинен враховувати можливість застосування до договору права саме цієї країни. В той час, як під час укладення договорів за участю активного споживача застосування права країни звичайного місця проживання споживача не відповідало б розумним очікуванням сторін і необгрунтовано обмежувало б інтереси професійної сторони. Тому цілком виправдано виглядає для споживчих договорів з активними споживачами використання загальних правил, які призводять до застосування права місцезнаходження професійної сторони договору. При цьому суд має можливість звернення до коректуючого застереження *esare si clause*, якщо з обставин справи виходить, що договір явно демонструє більш тісний зв'язок із правом іншої країни.

Щодо недоговорних зобов'язань в контексті відносин щодо надання туристичних послуг значення мають приписи Регламенту Рим II [5] про правила відшкодування шкоди. Так, до позадоговірних зобов'язань, які виникають в результаті заподіяння шкоди, застосовується право країни, в якій шкода заподіяна. При цьому, у разі, коли особи, які притягаються до відповідальності за заподіяння шкоди, та особа, якій така шкода заподіяна, на час заподіяння шкоди мають звичайне місце проживання в одній і тій самій країні, то застосовується право такої країни (ст. 4) [5].

Згідно з Регламентом Брюссель I, споживач може подати позов до суду в країні, де зареєстрований бізнес, або, незалежно від місця реєстрації бізнесу, до суду в місці, де проживає споживач (ст. 18 п. 1). Це означає, що споживач, який проживає в державі-члені ЄС, може подати позов у цій державі проти іноземного виконавця послуг, зареєстрованого за межами ЄС. У той же час, позови проти споживача можуть бути подані іншою стороною тільки в суди тієї країни, в якій споживач має постійне місцезнаходження (ст. 18 п. 2) [1]. Крім того, дані суб'єкти можуть досягти угоди щодо вибору суду тільки після виникнення спору (ст. 19 п. 1 Брюссель 1) [1].

В аспекті обговорюваної проблеми варто зацентруватись на тому, що більшість споживчих контрактів є стандартними контрактами, попередньо підготовленими суб'єктами підприємницької діяльності. Це дає змогу останнім використовувати застереження про вибір права чи суду, таким чином, щоб виключити можливість туриста здійснити вибір права чи юрисдикції місця проживання споживача. Вважаємо, що в даному разі повинно поставати питання про недійсність такого застереження, як такого, що порушує принцип справедливості. Так, у справі *Ryanair DAC проти DelayFix Суд ЄС* встановив, що застереження про юрисдикцію, яке включене в контракт між споживачем та продавцем або постачальником і не підлягало індивідуальним переговорам, що надає виключ-

ну юрисдикцію судів, на території яких розташований продавець або постачальник, як таку, що повинна вважатися несправедливою відповідно до ст. 3 п. 1 Директиви 93/13, якщо, всупереч вимогам добросовісності, вона призводить до значного дисбалансу в правах та обов'язках сторін за контрактом на шкоду споживачу [29]. Наголошується, що застереження про юрисдикцію є недійсним, якщо його мета або наслідки полягають у виключенні або ускладненні права споживача на подання позову [29]. Виходячи звідси, якщо суд, визначений умовою договору про підсудність, є очевидно незручним для споживача, споживач може стверджувати, що така умова є недійсною.

Висновки. Споживачі туристичних послуг автоматично перебувають у слабшій позиції порівняно з туристичними компаніями, тому вкрай нагальним є використання збалансованого підходу до регулювання договірних відносин у туристичній сфері з ціллю надання повноцінного захисту менш захищеній стороні договору – туристу, і, в той же час, сприяння розвитку туристичної індустрії. Згідно актів ЄС туристи, які користуються пакетними туристичними послугами, прямо захищені як споживачі (споживачем в ЄС кваліфікується фізична особа, яка, діючи поза своєю професією або торгівлею, укладає контракт з іншою особою, яка діє в межах своєї професії або торгівлі, переважно для цілей особистого, домашнього, сімейного споживання). Сторони споживчого договору мають можливість обрати застосовне право, за умови, що обране право не позбавляє споживача захисту, наданого імперативними нормами права країни його звичайного місця проживання, тобто їх вибір повинен забезпечувати лише такий самий або вищий рівень захисту споживача, як у його країні проживання. Договір про надання туристичних послуг регулюється правом країни, в якій споживач має своє звичайне місце проживання, за умови, що підприємець здійснює свою комерційну або професійну діяльність у країні, де споживач має своє звичайне місце проживання; або будь-яким способом спрямовує таку діяльність на цю країну або на декілька країн, включаючи цю країну, і договір підпадає під таку діяльність. Цілком логічно виглядає такий підхід, орієнтований на захист інтересів пасивних споживачів, передбачаючий, що у договорі за участю пасивного споживача застосовувати право звичайного місця проживання споживача, адже професійний учасник обігу, що направляє свою комерційну діяльність на територію відповідної країни, повинен враховувати можливість застосування до договору права саме цієї країни. В той час як під час укладення договорів за участю активного споживача застосування права країни звичайного місця перебування споживача не відповідало б розумним очікуванням сторін і необґрунтовано обмежувало б інтереси професійної сторони, яка не вжила заходів, спрямованих на вихід її в міжнародний споживчий ринок, як наслідок цілком виправдано виглядає використання загальних правил, які призводять до застосування права місцезнаходження професійної сторони договору. При цьому суд має можливість звернення до коректуючого застереження *esare si clause*, якщо з обставин справи виходить, що договір явно демонструє більш тісний зв'язок із правом іншої країни. З огляду на цільову спрямованість законодавства про захист прав споживачів вважається виправданим відхід від теорії характерного виконання як загального правила для визначення права, що підлягало б застосуванню до споживчого договору, адже інакше здебільшого застосовувалося б право місцезнаходження професійної сторони договору. Якщо споживачам туристичних послуг спричинена шкода, то до таких позадоговірних зобов'язань, застосовується право країни, в якій шкода спричинена. Споживач туристичних послуг може подавати позов не тільки в суд країни офіційного місця перебування відповідача, а й до суду за місцем свого перебування, при тому, що позови до споживача, навпаки, можуть подаватися виключно до судів країни місця проживання споживача. Підкреслюється, що застереження про вибір права чи юрисдикцію, яке включено в договір про надання туристичних послуг між споживачем та продавцем чи постачальником без індивідуальних переговорів, може бути несправедливим і призводити до значного дисбалансу прав та обов'язків сторін, а тому споживач може стверджувати, що відповідні умови договору є недійсним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 1968 Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/1972/454/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
3. Regulation (EC) № 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
4. Convention on the law applicable to contractual obligations opened for signature in Rome on 19 June 1980 (80/934/EEC). *Official Journal of the European Communities*. L № 266, du 9.10.1980. P. 1–19.

5. Regulation (EC) № 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2007/864/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Руденко О.В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС. Чернівці, 2009. 204 с.
7. Черняк Ю.В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України: Монографія. К., 2008. 276 с.
8. Трутень В.В. Передмова / Руденко О.В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС. Чернівці, 2009. С. 5–9.
9. Mankowski P. Uniform Rules: Article 3, in U. Magnus and P. Mankowski, Rome I Regulation. Sellier European Law Publishers, 2017. P. 103–120.
10. Tang. Zh. Law Applicable in the Absence of Choice. The New Article 4 of the Rome I Regulation. The Modern Law Review. Oxford (UK), 2008. Vol. 71 (5). P. 785–800.
11. Довгерт А.С. Удосконалення колізійного регулювання та міжнародного цивільного процесу після реформи міжнародного приватного права. 2005 року. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 146–152.
12. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 32, ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
13. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 30. ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
14. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/83/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
15. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2005/29/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
16. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» від 8 червня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text (дата звернення: 15.01.2025).
17. Thomas K. Amending China's Notion of a «Consumer»: Lessons from Comparative Analysis of the PRC Consumer Protection Law, 2022 *Journal of Consumer Policy*. 45, p. 435–456.
18. Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 3 July 1997. Francesco Benincasa v Dentalkit Srl. Reference for a preliminary ruling: Oberlandesgericht München – Germany. Brussels Convention – Concept of consumer – Agreement conferring jurisdiction. Case C-269/95. European Court Reports 1997 I-03767. ECLI identifier: ECLI:EU:C:1997:337. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A61995CJ0269&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2025).
19. Judgment of the Court (Second Chamber) of 20 January 2005. Johann Gruber v Bay Wa AG. Reference for a preliminary ruling: Oberster Gerichtshof - Austria. Brussels Convention – Article 13, first paragraph – Conditions for application – Definition of «consumer contract» – Purchase of tiles by a farmer for roofing a farm building used partly for private and partly for business purposes. Case C-464/01. European Court Reports 2005 I-00439. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2005:32. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62001CJ0464&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2025).
20. Judgment of the Court (First Chamber), 14 March 2013. Česká spořitelna, a.s. v Gerald Feichter. Request for a preliminary ruling from the Městský soud v Praze. Regulation (EC) No 44/2001 – Jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters – Articles 5(1)(a) and 15(1) – Concepts of «matters relating to a contract» and «contract concluded by a consumer» – Promissory note – Aval – Guarantee provided for a credit contract. Case C-419/11. Court reports – general. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2013:165. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A62011CJ0419> (дата звернення: 15.01.2025).
21. Mankowski P., Nielsen P. Jurisdiction Over Consumer Contract: Introduction to Articles 17-19, in U. Magnus and P. Mankowski, Brussels I bis Regulation (München: Otto Schmidt, 2016). 1163 p.
22. Judgment of the Court (First Chamber) of 3 October 2019. Jana Petrušová v FIBO Group Holdings Limited. Request for a preliminary ruling from the Nejvyšší soud České republiky. Reference for a preliminary ruling – Judicial cooperation in civil matters – Regulation (EU) No 1215/2012 – Article 17(1) – Jurisdiction over consumer contracts – Notion of «consumer» – Natural person

- carrying out transactions on the international exchange market through the intermediary of a brokerage company – Regulation (EC) No 593/2008 (Rome I) – Directive 2004/39/EC – Notion of «retail client». Case C-208/18. Court reports – general. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2019:825. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62018CJ0208> (дата звернення: 15.01.2025).
23. Judgment of the Court (Second Chamber) of 14 February 2019. *Anica Milivojević v Raiffeisenbank St. Stefan-Jagerberg-Wolfsberg eGen*. Request for a preliminary ruling from the Općinski Sud u Rijeci. Reference for a preliminary ruling – Articles 56 and 63 TFEU – Freedom to provide services – Free movement of capital – National legislation providing that credit agreements featuring international elements concluded with a non-authorized lender are invalid – Regulation (EU) No 1215/2012 – Article 17(1) – Credit agreement concluded by a natural person with a view to the provision of tourist accommodation services – Concept of «consumer» – Article 24, point 1 – Exclusive jurisdiction in matters relating to rights in rem in immovable property – Action for invalidity of a credit agreement and seeking the removal from the land register of the entry of a security interest. Case C-630/17. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2019:123. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62017CJ0630> (дата звернення: 15.01.2025).
24. Judgment of the Court (Third Chamber) of 25 January 2018. *Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited*. Request for a preliminary ruling from the Oberster Gerichtshof. Reference for a preliminary ruling – Area of freedom, security and justice – Regulation (EC) No 44/2001 – Articles 15 and 16 – Jurisdiction in respect of consumer contracts – Definition of «consumer» – Assignment between consumers of claims against the same trader or professional. Case C-498/16. Court reports – general – «Information on unpublished decisions» section. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2018:37. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62016CJ0498> (дата звернення: 15.01.2025).
25. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2015/2302/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
26. Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/122/oj> (дата звернення: 15.01.2025).
27. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2025).
28. Chen Z. Internet, Consumer Contracts and Private International Law: What Constitutes Targeting Activity у Test? *Information and Communications Technology Law* 32, 2023. P. 23–44.
29. Judgment of the Court (First Chamber) of 18 November 2020. *Ryanair DAC v DelayFix*. Request for a preliminary ruling from the Sąd Okręgowy w Warszawie. Reference for a preliminary ruling – Judicial cooperation in civil and commercial matters – Regulation (EU) No 1215/2012 – Contract of transport by air – Jurisdiction clause agreed to by the passenger as a consumer – Claim made by the passenger against the airline – Assignment of that claim to a collection agency – Enforceability of the jurisdiction clause by the airline against the assignee company of that passenger’s claim – Directive 93/13/EEC. Case C-519/19. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2020:933. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0519> (дата звернення: 15.01.2025).